

*Teoria i praktyka reżimów międzynarodowych,
czyli wartości, normy i instytucje w jednym*

MAREK PIETRAŚ

Reżimy międzynarodowe są specyficzną postacią instytucji międzynarodowych, integrujących wartości, normy oraz sformalizowane i zhierarchizowane struktury. Są więc elementem rzeczywistości międzynarodowej, a dokładniej organizacji jej funkcjonowania, konstrukcjami służącymi kolektywnemu, skoordynowanemu rozwiązywaniu wspólnych, transgranicznych problemów. Powstają więc w wielu obszarach stosunków międzynarodowych, w szczególności jednak tworzone są w celu rozwiązywania międzynarodowych problemów ekologicznych oraz regulowania problemów wojskowych.

Należy jednak pamiętać, że w nauce o stosunkach międzynarodowych reżimy międzynarodowe, będąc sferą rzeczywistości, są – z jednej strony – przedmiotem analizy i badań. Skoncentrowane są one (badania) przede wszystkim na ich powstawaniu, funkcjonowaniu oraz skuteczności. Z drugiej jednak strony, wiedza teoretyczna na temat reżimów, ukształtowane sposoby myślenia o nich stały się konstrukcją analityczną, narzędziem badania tych funkcjonujących w rzeczywistości. Stąd też celem opracowania jest analiza reżimów międzynarodowych jako sfery rzeczywistości, przedmiotu wyjaśniania i refleksji teoretycznej, ale także jako użytecznego narzędzia badawczego. Weryfikacji poddano jedną hipotezę badawczą. Zgodnie z nią w warunkach zmian środowiska międzynarodowego, pogłębiania współzależności międzynarodowych i narastania licznych transgranicznych problemów, reżimy międzynarodowe są odpowiedzią na zapotrzebowanie na struktury o niskim stopniu sformalizowania, organizujące kooperacyjne zachowania w poliarchicznym środowisku międzynarodowym w odniesieniu do rzeczonych transgranicznych problemów. Mimo to w badaniach politologicznych w Polsce niedoceniana jest ich użyteczność jako narzędzia badawczego.

Mając na uwadze wskazany wcześniej cel poznawczy opracowania, przedmiotem analizy będą – po pierwsze – reżimy międzynarodowe jako sfera rzeczywistości. Tu zostanie połączona

Pietras wiedza ogólna na ich temat z wiedzą szczegółową na temat wybranych przypadków takich jak Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu z 1992 roku¹, Traktat o rozbrojeniu konwencjonalnym w Europie z 1990 roku² oraz Konwencja w sprawie transgranicznego zanieczyszczenia powietrza na dalekie odległości z 1979 roku³. W odniesieniu do każdego z przypadków wymienionych reżimów międzynarodowych przedmiotem szczególnego zainteresowania będzie identyfikacja specyficznych dla nich wartości, norm oraz sformalizowanych struktur. Po drugie, analizowana będzie refleksja teoretyczna na temat reżimów oraz – po trzecie – teoria reżimów międzynarodowych będzie analizowana jako narzędzie badawcze stosunków międzynarodowych, umożliwiające także integrowanie innych narzędzi badawczych, czy też współdziałanie z nimi.

Reżimy międzynarodowe jako sfera rzeczywistości

Powstanie reżimów międzynarodowych, będących rodzajem instytucji międzynarodowych poddających zachowania państwa – ale i innych podmiotów – określonym ograniczeniom – rygorom, warunkowane jest przede wszystkim zmianami w rzeczywistości międzynarodowej, ale także ewolucją myślenia w nauce o stosunkach międzynarodowych. Odnośnie do zmian w środowisku międzynarodowym szczególnie istotne znaczenie miały dwie: a) słabnięcie międzynarodowej pozycji Stanów Zjednoczonych; b) narastanie współzależności międzynarodowych.

Na pierwszy rodzaj zmiany składało się zmniejszanie gospodarczej, ale także politycznej i wojskowej przewagi Stanów Zjednoczonych nad innymi państwami. W konsekwencji coraz trudniejsze stawało się sterowanie środowiskiem międzynarodowym poprzez odwoływanie się do wcześniej stosowanego mechanizmu hegemonicznej stabilności. W jego miejsce Stany Zjednoczone coraz częściej zaczęły odwoływać się do wielostronnych i kooperacyjnych struktur i mechanizmów sterowania środowiskiem międzynarodowym. Potwierdzeniem tej tendencji stała się G-7, powstanie i funkcjonowanie Komisji Trójstronnej, czy też coraz szerszy udział Stanów Zjednoczonych w wielostronnych i niehegemonicznych regulacjach problemów ekologicznych⁴.

Drugim istotnym elementem zmian w środowisku międzynarodowym warunkującym tworzenie reżimów jako elemen-

tów praktyki politycznej był proces narastania współzależności międzynarodowych i pogłębiania więzi między państwami. Formułowany jest nawet pogląd, że tworzenie reżimów i ich analiza były reakcją na zagęszczanie transgranicznych interakcji między państwami⁵. W warunkach współzależności zaczęły one wzajemnie warunkować swoje funkcjonowanie, przenosząc nie tylko impulsy pozytywne, ale stając się także źródłem kosztów ponoszonych przez poszczególne państwa. Oznacza to, że ich funkcjonowanie warunkowane było nie tylko czynnikami strukturalnymi w postaci układu sił. Pojawiła się więc konieczność tworzenia elastycznych struktur i mechanizmów umożliwiających kolektywne sterowanie coraz bardziej współzależnym środowiskiem międzynarodowym. Tworzyło to przesłanki procesów jego instytucjonalizacji w celu regulowania oddziaływań wzajemnych państw, jednakże w sposób wykraczający poza tradycyjne formy stosunków dyplomatycznych⁶. Tym samym w zmieniających się realiach środowiska międzynarodowego u podstaw rozwoju reżimów i późniejszej ich analizy, legła praktyka rozwoju instytucji międzynarodowych i poszukiwania ich nowych, elastycznych form. Oznacza to, że instytucje międzynarodowe, formy i sposoby ich funkcjonowania, są zjawiskiem dynamicznym, zmiennym, warunkowanym ewolucją środowiska międzynarodowego i wynikających stąd potrzeb praktyki politycznej⁷.

Istotne znaczenie dla tworzenia reżimów międzynarodowych, ale przede wszystkim rozwoju refleksji teoretycznej na ich temat, miały tendencje ewolucji nauki o stosunkach międzynarodowych. Pierwszą z nich stało się odchodzenie od dominującego wcześniej socjologicznego i prawniczego rozumienia instytucji międzynarodowych⁸ i możliwości ich udziału w organizacji kolektywnych zachowań państw. Istotny przełom w tym zakresie przyniosło zapoczątkowane na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku łączenie analizy instytucji międzynarodowych i teorii gier⁹. Szczególnie użyteczne dla rozwoju refleksji teoretycznej na temat reżimów międzynarodowych stało się charakterystyczne dla teorii gier założenie o państwach jako racjonalnych aktorach preferujących egocentryczne interesy. Okazało się bowiem, że instytucje, których rodzajem są reżimy międzynarodowe, umożliwiają uruchomienie współpracy państw w zdecentralizowanym środowisku międzynarodowym, zmianę ich kryteriów racjonalności, nawet wówczas, gdy jako racjonalni aktorzy, realizują własne, egocentryczne interesy. Tym samym okazało się, że współpraca państw w poliarchicznym środowi-

Pietras sku bez centralnej instancji sterującej nie musi być wyrazem altruizmu i solidarności¹⁰, sprzecznym z racjonalną, egocentryczną kalkulacją interesów narodowych. Co więcej, podmioty realizujące egocentryczne interesy w określonych warunkach są w stanie rozwijać współpracę¹¹.

Obok teorii gier podstawy rozwoju teorii reżimów międzynarodowych tworzyły badania mechanizmów kolektywnych zachowań w poliarchicznym środowisku międzynarodowym. Szczególnie wartościowe okazały się prace Ole Mancura¹², Russella Hardina¹³, Duncana Snidala¹⁴, Roberta Axelroda¹⁵ czy Artura Steina¹⁶. Zachowania kolektywne uznawano w nich za wyraz racjonalnych reakcji, a zasadniczym warunkiem ich uruchamiania stały się rozwiązania instytucjonalne. W tym kontekście Robert Keohane wskazywał nawet wprost, że teoria racjonalnego wyboru i teoria kolektywnych działań pokazują, dlaczego instytucje są tak ważne w stosunkach międzynarodowych, a nawet mają zasadnicze znaczenie dla powodzenia współpracy¹⁷.

Rozwój teorii gier oraz analiza zachowań kolektywnych prowadziły też do zmiany rozumienia logiki interakcji w środowisku międzynarodowym. Zaczęto zauważać, w przeciwieństwie do poglądów głoszonych przez zwolenników szkoły realistycznej, że większość interakcji w stosunkach międzynarodowych nie przypomina gier o sumie zerowej. W swych pracach Anatol Rapoport czy Thomas Schelling wyraźnie pokazali, że stosunki międzynarodowe nie są czystymi sytuacjami konfliktowymi. Jest tu miejsce na konflikt, ale i na współpracę, co oznacza, że interesy są przeciwstawne, ale i zbieżne¹⁸. W tej sytuacji zaczęto koncentrować się na usuwaniu barier współpracy poprzez instytucjonalne rozwiązania. Robert Keohane wyraźnie wskazał, że reżimy jako forma instytucji międzynarodowych stymulują współpracę poprzez obniżanie kosztów interakcji i usuwanie deficytu informacji¹⁹.

Mając świadomość uwarunkowań powstawania reżimów międzynarodowych i ewolucji refleksji teoretycznej nad nimi, należy wyraźnie podkreślić, że są one formą instytucji międzynarodowych²⁰. A stąd ze swej istoty są strukturami zaangażowanymi w kształtowanie kooperacyjnych zachowań w poliarchicznym środowisku międzynarodowym. W konsekwencji ich tworzenie i funkcjonowanie jest próbą odpowiedzi na pytanie postawione przez Roberta Axelroda, a dotyczące „warunków pojawienia się współpracy w świecie egoistów bez centralnej instancji sterującej”²¹. Jednym z warunków tej współpracy jest

bowiem rozwój instytucji międzynarodowych, wśród których szczególna rola przypada reżimom. Oznacza to, że w organizacji życia międzynarodowego wzrasta rola instytucji, a wynik procesów politycznych, gospodarczych, kulturowych i innych w poliarchicznym środowisku międzynarodowym zależy nie tylko od czynników strukturalnych w postaci układu sił, ale także od rozwoju więzi instytucjonalnych. Reżimy bowiem koncentrują się na relacjach między interesami państw – z jednej strony – i systemami im właściwych norm, wartości, czy sformalizowanych struktur, z drugiej.

Reżimy międzynarodowe jako rodzaj instytucji międzynarodowych odzwierciedlają jedną z prawidłowości współczesnych stosunków międzynarodowych, jaką jest ich instytucjonalizacja. Istotną współczesną cechą tego procesu jest pluralizm form instytucji. Funkcjonują one bowiem chociażby w postaci organizacji międzynarodowych, prawa międzynarodowego²², reżimów międzynarodowych, zwyczajów międzynarodowych, czy innych konstrukcji społecznych zapewniających powtarzalność zachowań.

Różnorodność form instytucji międzynarodowych oznacza, że przed podmiotami je tworzącymi, wyłaniają się decyzje nie tylko co do treści regulacji danej dziedziny stosunków międzynarodowych, ale także co do formy tej regulacji, która jest przedmiotem wyboru. David Lake uważa, że wybór form instytucjonalizacji danej dziedziny stosunków międzynarodowych wynika z dążenia państw do jednoczesnego zredukowania ryzyka oportunistycznego i kosztów sterowania danym problemem międzynarodowym. Groźba oportunistycznego z reguły spada, gdy poziom hierarchizacji instytucji, a więc zdolności wykonywania funkcji kontrolnych, wzrasta, ale wówczas wzrastają też koszty sterowania środowiskiem międzynarodowym w danej dziedzinie i za pośrednictwem danej instytucji. Państwa, ale i inne podmioty stosunków międzynarodowych, będą wybierały różnorodne formy instytucji, dążąc – w zależności od potrzeb i specyfiki obszaru regulacji – do równoważenia dynamiki oportunistycznego i kosztów. Rozwój reżimów międzynarodowych jest potwierdzeniem tej tendencji. Łączą one bowiem w sobie relatywnie wysoką skuteczność wpływania na zachowania państw z elastycznością konstrukcji i względnie niskimi kosztami funkcjonowania²³.

Formułowane jest też inne, prostsze wyjaśnienie różnorodności form instytucji organizujących kooperacyjne zachowania państw. Zgodnie z nim różnorodność form instytucji jest wynikiem

Pietras racjonalnego wyboru państw, które dostosowują rozwiązania instytucjonalne, także co do formy, do realizacji własnych zróżnicowanych celów i interesów²⁴.

Reżimy międzynarodowe jako jedna z form instytucji międzynarodowych nie są jednoznacznie definiowane²⁵. Możliwa jest nawet identyfikacja kilku nurtów ich definiowania. Dominuje jednak myślenie zaproponowane przez Stephena Krasnera. Jest to ujęcie deskryptywne, które wyróżnia koncentracja na wymienianiu elementów reżimów międzynarodowych. Zgodnie z nim są to zasady, normy i procedury decyzyjne, wokół których następuje zbieżność oczekiwań podmiotów w określonej dziedzinie stosunków międzynarodowych²⁶. Ten sposób definiowania reżimów, elastyczny, dość ogólny, zyskał szeroką aprobatę środowisk naukowych. Co nie mniej istotne Krasner traktuje je (reżimy) jako zmienne interweniujące między uwarunkowaniami działań państw a konkretnymi ich zachowaniami. Nie są więc strukturami „władczymi”, ponadnarodowymi w stosunku do państw, lecz konstrukcjami zmieniającymi ich funkcjonowanie w poliarchicznym środowisku międzynarodowym. Przyczyniają się bowiem do zmiany kryteriów racjonalności podejmowanych decyzji i tworzą istotne przesłanki kolektywnych zachowań.

Podobny sposób myślenia zaprezentował David Downie. Jego zdaniem reżim międzynarodowy to zespół zintegrowanych zasad, norm, reguł, procedur i instytucji tworzonych przez podmioty w celu regulowania i koordynowania zachowań w określonej dziedzinie stosunków międzynarodowych²⁷. W definicji tej – po pierwsze – odnośnie do struktury reżimów wyraźnie wskazano na warstwę rozwiązań normatywnych (zasady, normy, reguły i procedury) oraz warstwę instytucji w sensie sformalizowanych struktur organizacyjnych. Odnośnie do tych ostatnich należy się domyślać, że chodzi o stałe, sformalizowane struktury, bo przecież normy, zasady, reguły i procedury także są rodzajem instytucji. Po drugie, odnośnie do funkcji reżimów wyraźnie David Downie wskazuje, że służą one kształtowaniu zachowań kooperacyjnych w „wąskich”, „sektorowych” obszarach stosunków międzynarodowych.

Różnorodność interpretacji reżimów nie zmienia zgody co do ich funkcji w poliarchicznym środowisku międzynarodowym jako struktur organizujących kolektywne zachowania powszechnie nazywane współpracą. Harald Müller określał je nawet jako zinstytucjonalizowaną i uregulowaną formę współpracy międzynarodowej²⁸. W konsekwencji kształtują ład społeczny, któ-

ry oznacza regularność, przewidywalność oraz stabilizowanie wzorców zachowań w życiu społecznym²⁹. Tym samym uczestniczą w uruchamianiu i kształtowaniu szczególnego rodzaju interakcji między państwami, zwanych zachowaniami kooperacyjnymi. Właśnie pojęcie interakcji jest szczególnie istotne dla wyjaśniania zjawiska reżimów międzynarodowych. Inaczej mówiąc, są one wyjaśniane nie poprzez cele, którym służą, ale poprzez mechanizmy kształtowania kooperacyjnych interakcji między państwami. Co nie mniej istotne, interakcje te podejmowane są w zdecentralizowanym środowisku międzynarodowym. Ważnym więc elementem analizy zjawiska reżimów i ich istoty jest założenie o możliwości uruchamiania współpracy w poliarchicznym środowisku bez centralnej instancji sterującej i bez odwoływania się do altruizmu i solidarności. Oznacza to, że współpracujące państwa realizują własne, egocentryczne interesy³⁰.

Obok funkcji pełnionej w środowisku międzynarodowym, istotnym elementem analizy reżimów jako obszaru funkcjonowania rzeczywistości międzynarodowej jest ich struktura integrująca wartości, normy oraz sformalizowane struktury organizacyjne. Za Krasnerem dość powszechnie przyjmuje się, że składają się na nią cztery elementy: zasady, normy, reguły, procedury decyzyjne³¹. Zasady charakteryzuje duży poziom ogólności. Określają zjawiska i wartości, do których państwa mają dążyć. Służą interpretacji rzeczywistości, zawierają cele działania oraz wypowiedzi dotyczące tego, jak rzeczywistość powinna wyglądać w wyniku funkcjonowania reżimu. Normy są podstawowym elementem reżimów. Określają ogólne kierunki postępowania stron reżimu, a więc pewne standardy zachowań, i to w kategoriach praw i obowiązków. Nie muszą mieć charakteru prawnie wiążącego, chociaż z reguły powiązane są z określonymi umowami wielostronnymi. Reguły są ściśle powiązane z normami, jednak bardziej szczegółowo określają prawa i obowiązki państw członkowskich. Konkretyzowane są w różnego rodzaju przepisach i zakazach. Tworzą więc ściśle sformalizowany obszar reżimu, a od ich precyzji może zależeć jego efektywność. Wreszcie procedury decyzyjne określają reguły postępowania w procesie funkcjonowania reżimu. Zazwyczaj mają charakter technicznych procedur podejmowania decyzji, dotyczących – przykładowo – możliwości zmiany reżimu, przyjmowania nowych członków czy obiegu informacji.

Wiedza ogólna na temat reżimów jako elementu rzeczywistości międzynarodowej staje się podstawą wiedzy szczegółowej

Pietras na temat przypadków reżimów międzynarodowych. Będą one analizowane ze szczególną koncentracją na identyfikacji specyficznych dla każdego przypadku wartości, norm i sformalizowanych struktur organizacyjnych. Jak już wcześniej podkreślano, przedmiotem analizy będą przypadki trzech reżimów, których podstawy tworzą trzy umowy międzynarodowe: *Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu* z 1992 roku, *Traktat o rozbrojeniu konwencjonalnym w Europie* z 1990 roku oraz *Konwencja w sprawie transgranicznego zanieczyszczenia powietrza na dalekie odległości* z 1979 roku.

Podstawy normatywne międzynarodowego reżimu zmian klimatu tworzy przede wszystkim wymieniona konwencja w sprawie zmian klimatu z 1992 roku. Jest ona jednak konwencją ramową, inicjującą rozwiązywanie globalnego problemu zmian klimatu i nienakładającą na państwa-strony zobowiązań w sprawie redukcji emisji gazów szklarniowych. Takie zobowiązania dla grupy państw rozwiniętych zostały określone w Protokole z Kioto z 1997 roku, będącym protokołem do konwencji klimatycznej. Termin obowiązywania tego protokołu przedłużono do roku 2020, chociaż początkowo miał obowiązywać do roku 2012.

Wartości, normy i sformalizowane struktury specyficzne dla tego reżimu będą identyfikowane z odwołaniem się do konwencji klimatycznej. Do dających się zidentyfikować wartości należą takie jak: ochrona klimatu dla obecnych i przyszłych pokoleń, zrównoważony rozwój, efektywne i odpowiednie międzynarodowe przeciwdziałanie, współpraca międzynarodowa, sprawiedliwość międzynarodowa.

Z kolei normy określają zobowiązania państw-stron konwencji. Są one zróżnicowane i – uogólniając – dotyczą przede wszystkim przeciwdziałania zmianom klimatu. Określają m.in. takie zobowiązania jak aktualizowanie i udostępnianie informacji o antropogenicznych emisjach gazów cieplarnianych, formułowanie krajowych i międzynarodowych programów łagodzenia zmian klimatu, współpraca w rozwoju technologii służących przeciwdziałaniu zmianom klimatu, współpraca w zakresie adaptacji do zmian klimatu, współpraca w zakresie badań naukowych prowadzących do ograniczania niepewności naukowej co do przyczyn i skutków zmian klimatu, współpraca w zakresie wymiany informacji naukowych, technologicznych, technicznych, społecznych, gospodarczych i prawnych istotnych dla problemu zmian klimatu oraz konsekwencji różnych strategii przeciwdziałania im, współpraca w zakresie edukacji. Państwa strony zobowiązały się także do przyjęcia narodowych strategii

służących łagodzeniu zmian klimatu, składania informacji o realizowanej polityce przeciwdziałania zmianom klimatu, i inne³².

Istotnym wyróżnikiem reżimów międzynarodowych jest istnienie stałych lub doraźnych struktur organizujących proces ich funkcjonowania, będących ich organami. Organy tworzące strukturę organizacyjną międzynarodowego reżimu zmian klimatu można podzielić na główne i pomocnicze. Do organów głównych należy zaliczyć Konferencję Stron i Sekretariat. Natomiast do organów pomocniczych należy zaliczyć przede wszystkim Organ Pomocniczy do spraw Doradztwa Naukowego i Technicznego (SBSTA) oraz Organ Pomocniczy do spraw Wdrażania (SBI). Obok nich funkcjonuje zespół organów pomocniczych powiązanych z tymi dwoma głównymi. Organami pomocniczymi są także liczne doraźnie funkcjonujące grupy robocze. Status, czy też charakter organów tworzących strukturę organizacyjną reżimu, jest zróżnicowany. Konferencja Stron niezależnie od tego, czy są to państwa-strony konwencji (COP), czy też są to państwa-strony protokołu (COP/MOP) jest organem politycznym, miejscem prowadzenia negocjacji i podejmowania decyzji. Wprawdzie SBSTA i SBI są organami pomocniczymi, przygotowującymi decyzje każdej z dwóch postaci Konferencji Stron, są jednak miejscem prowadzenia negocjacji, w którym wiedza i informacje, zwłaszcza w przypadku SBSTA, zderzają się z preferencjami politycznymi państw. Sekretariat jest zaś „typowym” organem administracyjnym, w którego skład wchodzi funkcjonariusze międzynarodowi. W pozostałych organach dominuje charakterystyczne dla organów pomocniczych w instytucjach międzynarodowych koncentrowanie się na merytorycznym przygotowywaniu decyzji. Gdy jednak w ich skład wchodzi przedstawiciele państw, trudno uniknąć elementów upolitycznienia³³. Organy te są istotnym elementem weryfikacji postanowień konwencji, tworzenia ograniczeń dla działań państw, czyli funkcjonowania reżimu.

Podstawy normatywne reżimu rozbrojenia konwencjonalnego w Europie tworzy *Traktat o rozbrojeniu konwencjonalnym w Europie* z 1990 roku i wszedł w życie 17 lipca 1992 r.³⁴ Przyjęcie traktatu zostało poprzedzone negocjacjami prowadzonymi z udziałem ówczesnych państw członkowskich NATO i byłego Układu Warszawskiego w latach 1989–90. To te państwa, uwzględniając powstałe po rozpadzie byłego ZSRR, w liczbie 30 stały się stronami traktatu. W momencie tworzenia traktat odzwierciedlał blokowe, a więc państwa NATO – państwa Układu Warszawskiego myślenie o redukcji zbrojeń. Zmiany

Pietras geopolityczne identyfikowane z upadkiem ładu dwublokowego wymuszały procesy adaptacyjne traktatu do zmienionej rzeczywistości. Należy też pamiętać, że 14 lipca 2007 r. Rosja notyfikowała zawieszenie wykonywania postanowień traktatu, a 10 marca 2015 roku notyfikowała wystąpienie z tego traktatu. Niewątpliwie znacząco osłabia to skuteczność tego reżimu w zakresie przejrzystości aktywności wojskowej i stabilizacji środowiska międzynarodowego.

„Otoczka” polityczna związana z działaniami Rosji nie zmienia faktu, że reżim rozbrojenia konwencjonalnego w Europie integruje wartości, normy oraz stałe organy. Do wartości, do których odwołano się w traktacie, należą m.in. takie jak stabilność i bezpieczeństwo, pokojowa współpraca, zapobieganie konfliktom, zapobieganie nagłej napaści, powstrzymanie się od groźby użycia siły lub użycia siły.

Główna norma reżimu CFE zawarta jest w art. IV ust. 1. Zgodnie z nią państwa-strony traktatu CFE są zobowiązane do ograniczenia, a jeśli to konieczne to do zredukowania, kategorii uzbrojenia, których zakres przedmiotowy, określony w art. I ust. 1, obejmuje czołgi, bojowe wozy opancerzone, artylerię, samoloty bojowe i śmigłowce uderzeniowe. Redukcji podlegał więc sprzęt wojskowy służący przede wszystkim działaniom ofensywnym. Zawarty w normach reżimu nakaz jego zniszczenia do uzgodnionych pułapów, oznaczał jednocześnie wyraźne dążenie do ograniczenia, tak dalece, jak było to możliwe, możliwości przeprowadzenia niespodziewanego ataku jednego państwa europejskiego na inne³⁵. Na tej podstawie precyzyjnie dla poszczególnych państw zostały określone limity redukcji wymienionych pięciu kategorii uzbrojenia.

Istotnym wyróżnikiem tego reżimu są rozbudowane procedury weryfikacji jego postanowień, których elementem są stałe organy. Do procedur weryfikacji należy: 1) obowiązek wymiany informacji między państwami-stronami o rozbrojeniu konwencjonalnym i stanie uzbrojenia; 2) inspekcje na miejscu; 3) narodowe lub międzynarodowe techniczne środki kontroli jak np. obserwacja satelitarna; 4) konferencje przeglądowe reżimu CFE z udziałem państw-stron, 5) sprawozdania, które zobowiązane są składać państwa-strony traktatu przede wszystkim na temat uzbrojenia, którego limity w traktacie zostały określone. Uogólniając procedury weryfikacji Traktatu CFE, należy zauważyć, że właściwe jest im połączenie reżimu wymiany informacji z reżimem weryfikacji uzyskanych informacji. Zapewnia to wysoki poziom wzajemnej wiarygodności wykonywania

przyjętych zobowiązań. Państwa-strony „wtłoczone” są we wzajemnie uzgodnione rygory, które zawężają opcje zachowań do wzorców wspólnie uzgodnionych. Jest to szczególnie istotne w przypadku reżimów rozbrojeniowych.

Elementem struktury reżimu jest stały organ. Jest nim Wspólna Grupa Konsultacyjna (*Joint Consultative Group*) powiązana z OBWE. Podstawy jego funkcjonowania tworzy art. XVI ust. 1 traktatu CFE. Rozpoczął on działalność już w 1990 r. Zakres jego kompetencji jest dość szeroki, zróżnicowany i obejmuje między innymi: 1. rozwiązywanie wszelkich problemów związanych z przestrzeganiem lub ewentualnym nieprzestrzeganiem postanowień traktatu CFE przez państwa-strony; 2. uzgadnianie rozwiązań służących podniesieniu efektywności reżimu; 3. rozwiązywanie różnic w interpretacji postanowień reżimu; 4. na żądanie państwa-strony rozpatrywanie wniesionych spraw; 5. opracowywanie zasad wewnętrznego funkcjonowania Grupy³⁶. Decyzje podejmowane są na zasadzie konsensusu. Formułowany jest pogląd, że działalność Grupy jako forum dialogu politycznego, ale i instrumentu analizowania na bieżąco procesu wykonywania postanowień traktatu CFE, jest istotnym elementem podnoszenia skuteczności reżimu CFE³⁷.

U podstaw międzynarodowego reżimu ochrony powietrza w Europie leży regulacja prawnomiędzynarodowa w postaci Konwencji w sprawie transgranicznych zanieczyszczeń powietrza na dalekie odległości. Została ona wyłożona do podpisania 13 listopada 1979 r. i weszła w życie w 1983 r. Podobnie jak te wcześniejsze, tak i reżim ochrony powietrza integruje wartości, normy i stałe organy. Warstwa wartości jest jednak skromna. Obejmuje bowiem współpracę w dziedzinie ochrony środowiska oraz zwalczanie zanieczyszczeń powietrza.

Normy nie są najlepiej rozwiniętym elementem całego reżimu, chociaż stopniowo są rozwijane i konkretyzowane w poszczególnych protokołach do konwencji. Natomiast w samej konwencji z 1979 r. sformułowany został obowiązek wymiany informacji oraz dokonywania przez państwa przeglądu ich polityki, działalności naukowej i środków technicznych mających na celu zwalczanie emisji zanieczyszczeń powietrza (art. 4). Na podstawie art. 7 konwencji państwa-strony zostały zobowiązane do współpracy w prowadzeniu badań naukowych służących rozwojowi technologii zmniejszania zanieczyszczeń powietrza, aparatury kontrolno-pomiarowej i wpływu zanieczyszczeń na zdrowie ludzi i środowisko. Obowiązkiem państw jest także wymiana informacji dotyczących emisji zanieczyszczeń, zmian

Pietras w działaniach państw, które mogą prowadzić do zmian w transgranicznych zanieczyszczeniach powietrza, stosowania technologii zmniejszających zanieczyszczenia oraz meteorologicznych i fizykochemicznych procesów zachodzących podczas przenoszenia zanieczyszczeń (art. 8). Zarówno Protokół siarkowy z 1994 r. jak i Konwencja z 1979 r. w celu wykonania przyjętych regulacji nakładają na państwa obowiązek przygotowania własnych, narodowych strategii jak i programów działań. Ponadto ten pierwszy zobowiązuje strony do działań na rzecz ułatwienia wymiany technologii, włączając te dotyczące oszczędzania energii i jej źródeł odnawialnych (art. 3)³⁸.

Reżimy międzynarodowe jako przedmiot refleksji teoretycznej

Reżimy międzynarodowe, będąc częścią rzeczywistości społecznej, są także przedmiotem refleksji teoretycznej. Skoncentrowana jest ona głównie na trzech problemach badawczych: na wyjaśnianiu powstawania reżimów, na wyjaśnianiu ich funkcjonowania oraz na wyjaśnianiu ich skuteczności, przy czym ta ostatnia jest specyficzną pochodną funkcjonowania reżimów.

Wyjaśnianie powstawania reżimów jest w znaczącym stopniu warunkowane szkołami myślenia w nauce o stosunkach międzynarodowych, głównie szkołą realistyczną i liberalną czy dokładniej neoliberalną. Ich powstawanie wyjaśniane jest także specyficzną dla reżimów międzynarodowych „szkołą poznawczą” związaną z powstawaniem i funkcjonowaniem wspólnot epistemicznych (*epistemic communities*). Taka różnorodność interpretacji tworzenia reżimów międzynarodowych odzwierciedla także złożoność tego procesu i różnorodność zmiennych go warunkujących. Istotna może bowiem być i potęga oraz układ sił w środowisku międzynarodowym charakterystyczne dla myślenia realistycznego, i pragmatyzm realizacji interesów specyficzny dla myślenia neoliberalnego, ale i wiedza będąca wyróżnikiem „szkoły poznawczej”. Należy także podkreślić, że przegląd sposobów myślenia o powstawaniu reżimów międzynarodowych jest także przyczynkiem do dyskusji o tworzeniu instytucji międzynarodowych jako takich.

Zgodnie z myśleniem charakterystycznym dla szkoły realistycznej proces tworzenia reżimów postrzegany jest jako wyraz potęgi i dominacji jednego z państw lub ich grupy. Inaczej mówiąc, reżimy jako rozwiązania łączące wartości, normy i sformalizowane struktury odzwierciedlają układ sił w środowisku międzynarodowym. Powstają wówczas, gdy państwo hegemo-

niczne podjęcie działania na rzecz ich tworzenia. Odzwierciedlają jego interesy³⁹. Tym samym potęgą i interesy państwa dominującego są głównymi zmiennymi warunkującymi proces powstawania reżimów, a współpraca, która jest sensem ich tworzenia i funkcjonowania, jest wymuszana przez państwo dominujące. Należy też pamiętać, że ewentualna utrata potęgi przez państwo hegemoniczne może być przyczyną upadku struktur instytucjonalnych powstałych z woli tego państwa. Dynamika reżimów jest więc powiązana z ewolucją potęgi państwa dominującego, a zmiany w strukturze rozkładu siły mogą wyjaśniać ich powstanie, ale i upadek⁴⁰. Jest to rodzaj wyjaśniania zmiany reżimów, warunkowany strukturalnymi, w sensie struktury rozkładu siły, zmianami środowiska międzynarodowego⁴¹.

Orientację neoliberalną, zwaną też utylitarną lub funkcjonalną, wyróżnia założenie, zgodnie z którym państwa są racjonalnymi egoistami skoncentrowanymi na procesie maksymalizacji własnych, partykularnych interesów w warunkach zdecentralizowanego środowiska międzynarodowego⁴². Tym samym punktem odniesienia dla procesu tworzenia struktur instytucjonalnych, jakimi są reżimy stanowi realizacja przez państwa ich egocentrycznych interesów. Reżimy powstają tam i wówczas, gdzie/gdy istnieje obszar wspólnych interesów, a stworzone rozwiązania instytucjonalne i związane z nimi zachowania kooperacyjne umożliwiają państwom efektywniejszą realizację interesów, w porównaniu z podejmowaniem działań indywidualnych, nieskoordynowanych z innymi państwami. Inaczej mówiąc, proces tworzenia reżimów jest wynikiem indywidualnych, racjonalnych zachowań państw motywowanych dążeniem do maksymalizacji korzyści poprzez współpracę⁴³.

Orientacja poznawcza jako trzeci sposób wyjaśniania powstawania reżimów odrzuca myślenie właściwe podejściu realistycznemu i neoliberalnemu. Za zasadniczy czynnik ich tworzenia uznaje rolę wiedzy i dowodów naukowych. Tym samym akcentowane są intelektualne podstawy ich tworzenia i funkcjonowania⁴⁴, a wiedza jest główną zmienną tego procesu. Jej rola sprowadza się głównie do kształtowania wspólnych przekonań i idei, a w konsekwencji, i wspólnej percepcji przez państwa problemów mających stać się przedmiotem współpracy. Tym samym proces tworzenia reżimów dokonuje się w warunkach wspólnoty wiedzy, wspólnoty percepcji istniejących problemów i ukształtowanego na tej podstawie przekonania co do konieczności podjęcia działań skoordynowanych, trwałych i realizowanych w długim okresie⁴⁵.

Pietras Skutkiem wspólnoty wiedzy są struktury określane mianem wspólnot epistemicznych (*epistemic communities*). Określenie to zaproponował Peter M. Haas⁴⁶. Jest to zespół ekspertów z różnych państw o uznanym autorytecie i kompetencjach w dziedzinie będącej przedmiotem działań politycznych. Ekspertów tych charakteryzuje: 1) zespół wspólnych normatywnych przekonań tworzących aksjologiczne podłoże dla przyszłych działań; 2) zespół wspólnych przekonań co do przyczyn negatywnych zjawisk wymagających współpracy; 3) zespół wspólnych przekonań co do kierunku koniecznych działań⁴⁷. Wspólnoty te mogą wywierać wpływ na procesy decyzyjne we własnych państwach, ale poprzez dyfuzję wiedzy i wspólnych przekonań mogą tworzyć struktury transnarodowe i wywierać wpływ na rządy państw w określonym regionie, a nawet w skali całego globu⁴⁸. Peter M. Haas wskazywał w tym kontekście, że naukowa racjonalność stała się istotnym elementem procesów decyzyjnych⁴⁹.

Ważnym problemem badawczym podejmowanym w procesie analizy reżimów międzynarodowych jest ich wpływ na zachowania państw i na funkcjonowanie środowiska międzynarodowego. Z problemem tym wiąże się także tematyka skuteczności reżimów międzynarodowych. Zagadnienia te są ważnym elementem analizy instytucji międzynarodowych jako takich.

W odniesieniu do wpływu reżimów na zachowania państw w poliarchicznym środowisku istotnym problemem badawczym są kreowane przez nie mechanizmy zmiany kryteriów racjonalności i przewycięzania barier współpracy międzynarodowej. Reżimy czynią to, jak pokazała analiza praktyki funkcjonowania wielu z nich, poprzez dwie zasadnicze funkcje: 1) przewycięzanie dylematów działania kolektywnego oraz 2) stabilizację więzi między państwami.

Pierwszą z wymienionych funkcji reżimy pełnią przede wszystkim poprzez tworzenie normatywno-instytucjonalnych ram interakcji państw, które zapewniają minimum ich wzajemności i pewności. Osiągane jest to poprzez po pierwsze, poprawę komunikacji między państwami, gdyż istnieją kanały obiegu informacji, co zmniejsza prawdopodobieństwo błędnych interpretacji, a w konsekwencji prowadzi do wzrostu poziomu zaufania. Oznacza to, że informacje dostarczane przez reżimy mogą przyczyniać się do redefinicji interesów państw. Przyczyniają się one bowiem do redukcji deficytu informacji, będącego istotną barierą współpracy międzynarodowej. Nie zaskakuje więc uznawanie funkcji informacyjnej reżimów za najważniejszą w procesie ich funkcjonowania⁵⁰.

Po drugie, w procesie badań podkreśla się, że reżimy tworzą reguły, które powodują narastanie zbieżności oczekiwań co do wzajemnych zachowań, podnosząc poziom ich przewidywalności. Przy użyciu terminologii piłkarskiej można stwierdzić, iż prowadzą do „zawężenia państwom pola gry”, do zachowań wspólnie wynegocjowanych i akceptowanych. Tym samym przyczyniają się do redukcji poziomu niepewności i poczucia ryzyka w kontaktach z innymi państwami. Istotna w tym rola przypada mechanizmom weryfikacji procesu wykonywania przez państwa przyjętych regulacji. Służą temu, jak już wskazywano, okresowe sprawozdania, konferencje stron, komisje i różnego rodzaju grupy robocze „na bieżąco” analizujące proces funkcjonowania reżimu. W niektórych przypadkach stosowany jest także mechanizm inspekcji na miejscu. Reżimy pełnią więc dość istotną rolę psychologiczną w kształtowaniu współpracy międzynarodowej⁵¹.

Po trzecie, reżimy czynią procesy interakcji „grą powtarzalną”, co tworzy przesłanki jej kontynuacji w przyszłości, a w konsekwencji obniża skłonność do łamania reguł współpracy ze względu na możliwość stosowania zasady wzajemności. Zasada ta ma istotne znaczenie dla promowania współpracy, gdyż tworzy bezpośrednią zależność między obecnymi zachowaniami państwa a przewidywanymi ich konsekwencjami. Są w stanie zwiększyć prawdopodobieństwo współpracy⁵². Należy jednak podkreślić, że reżimy nie zastępują zasady wzajemności w stosunkach międzynarodowych, lecz ją wzmacniają i instytucjonalizują⁵³. W praktyce oznacza to, że na stosunki między państwami, jak metaforycznie pisali Axelrod i Keohane, „...kładzie się cień przyszłości”⁵⁴ i zyskują one wzajemnie możliwość „karania” tych, którzy unikają współpracy organizowanej w ramach reżimów.

Po czwarte, reżimy tworzą materialne i osobowe struktury interakcji w postaci różnego rodzaju komitetów, komisji czy organizacji międzynarodowych, które obniżają koszty interakcji i działań kooperacyjnych, a zwiększają koszty braku współpracy⁵⁵. Podejmując to zagadnienie, Kenneth Oye wskazał, odwołując się do języka teorii gier, że reżimy międzynarodowe zmieniają strukturę wypłat, a więc korzyści osiąganych przez państwa. Jego zdaniem struktura wypłat staje się zmienną interweniującą między poznawczymi, wewnątrzpaństwowymi i międzynarodowymi czynnikami warunkującymi zjawisko współpracy⁵⁶.

W kontekście wymienionych funkcji reżimów w prowadzonych badaniach podkreśla się, że tworzą one przesłanki zmiany

Pietras kryteriów racjonalności decyzji podejmowanych przez państwa w sprawie ich zachowań kooperacyjnych w poliarchicznym środowisku międzynarodowym. Tworzą przesłanki przewycięzania dychotomii między racjonalnością indywidualną i kolektywną, umożliwiając osiągnięcie dóbr wspólnych, których optymalna realizacja jest możliwa tylko wtedy, gdy państwa unikają niezależnego podejmowania decyzji, a w konsekwencji pokusy niepodjęcia współpracy. Taka zmiana zachowań nie jest jednak wynikiem woli altruistycznych działań na rzecz wytwarzania dóbr wspólnych, lecz wynikiem dążenia do realizacji własnych, w dalszym ciągu egocentrycznie zdefiniowanych interesów, jednakże w innych uwarunkowaniach racjonalności podejmowanych decyzji. Oznacza to, że reżimy zmieniają uwarunkowania sytuacyjne, w których państwa oddziałują na siebie, a przez to współpraca staje się bardziej prawdopodobna⁵⁷.

W odniesieniu do drugiej z funkcji, a więc stabilizacji więzi między państwami, należy zauważyć, że instytucjonalizacja – w postaci stałych organów – współpracy państw w zakresie redukcji zbrojeń konwencjonalnych czy transgranicznych zanieczyszczeń powietrza, czy zmian klimatu *Źc.* prowadzi do zastępowania uzgodnień *ad hoc* długoterminową współpracą opartą na wspólnie zaakceptowanym kodeksie postępowania, prowadzącym do zmiany kalkulacji jej (współpracy) kosztów i zysków. Tym samym reżimy nie tylko regulują wzajemne oddziaływania państw, lecz także je stabilizują, tworząc sformalizowane struktury powtarzalnych interakcji. Ponadto w stosunkach między państwami z reguły występuje większa liczba reżimów w różnych dziedzinach, które poprzez systemy norm i regulacji mogą wiązać się z sobą. Występuje wówczas zjawisko swoistego ząębienia się reżimów. W praktyce może to oznaczać, że państwa będą obawiały się łamania reguł współpracy nie tylko w jednej dziedzinie, której właściwy jest dany reżim, ale i w innych, obawiając się zasady wzajemności⁵⁸. W konsekwencji następuje pogłębienie instytucjonalnych współzależności między państwami i stabilizacja ich więzi⁵⁹. Służy to stabilizacji środowiska międzynarodowego. Harald Müller taką rolę reżimów określił mianem „cywilizowania stosunków międzynarodowych”⁶⁰, a Barry Buzan w tym kontekście pisał o tworzeniu „dojrzałej anarchii” w zdecentralizowanym środowisku międzynarodowym⁶¹. Sytuację taką Beate Kohler-Koch określiła mianem kooperacyjnej stabilności⁶².

Zyskującym na znaczeniu problemem badawczym reżimów międzynarodowych jest ich skuteczność. Jest to zagadnienie,

które dotyczy także instytucji międzynarodowych jako takich. Instytucje międzynarodowe są bowiem konstrukcjami społecznymi o utylitarnym charakterze. Tworzone są w określonym celu. Fakt ten w szczególności uzasadnia podejmowanie badań na temat skuteczności instytucji międzynarodowych z reżimami międzynarodowymi włącznie.

W odniesieniu do reżimów międzynarodowych szczególnie dyskutowanym problemem badawczym są kryteria oceny ich skuteczności. Na podstawie dotychczasowego stanu badań możliwe jest wyodrębnienie trzech ujęć: wąskiego, szerokiego i instytucjonalnego. Pierwsze z tych ujęć odwołuje się do dwóch kryteriów: 1) wpływu na zakres modyfikacji zachowań państw i postępowania zgodnie z ich normami; 2) wpływu na przeobrażenia środowiska międzynarodowego w sensie rozwiązywania problemów, które wymagając współpracy, były przyczyną powstania reżimów⁶³. Podobny pogląd zaprezentował Arild Underdal. Jego zdaniem reżim jest efektywny, jeżeli wykonuje przewidziane dla niego funkcje lub rozwiązuje problemy, które legły u podstaw jego powstania⁶⁴.

Ujęcie szerokie odwołuje się aż do pięciu podejść do „mierzenia” skuteczności reżimów międzynarodowych. Zaproponowali je Oran R. Young i Marc Levy. Zaliczyli do nich podejścia: pragmatyczne, prawnicze, ekonomiczne, normatywne oraz polityczne. W odniesieniu do ujęcia pragmatycznego miernikiem skuteczności jest stopień przyczyniania się reżimu do łagodzenia lub eliminacji problemów, które reguluje i rozwiązuje. Z kolei rozumienie prawnicze koncentruje się na stopniu wykonywania zapisów zawartych w podstawach normatywnych reżimu. Miernikiem skuteczności w sensie ekonomicznym jest rozwiązywanie problemów regulowanych normami reżimu przy jednoczesnym zachowaniu niskich kosztów takich działań. Normatywne rozumienie skuteczności reżimu identyfikowane jest ze stopniem jego zaangażowania w realizację określonych w nim zasad jak – przykładowo w przypadku reżimów ekologicznych – sprawiedliwość, rozwój samo podtrzymujący, czy związana z tym ostatnim odpowiedzialność międzygeneracyjną. Skuteczność reżimu w sensie politycznym utożsamiana jest z jego zaangażowaniem w rozwiązywanie konkretnych problemów międzynarodowych, warunkowane specyficzną konstelacją uczestniczących podmiotów, ich interesów i stosowanych instytucji⁶⁵.

Ujęcie instytucjonalne koncentruje się przede wszystkim na analizie tworzenia i funkcjonowania reżimów, a w mniejszym

Pietras stopniu na ich zdolności przyczyniania się do rozwiązywania konkretnych problemów międzynarodowych. Tom Cioppa i Hans Bruyninckx wskazują na kilka przyczyn takiego kierunku myślenia w odniesieniu do międzynarodowych reżimów ekologicznych. Po pierwsze, są to indywidualne preferencje badaczy. Po drugie, wielu badaczy polityki ekologicznej kładło w procesie badań większy nacisk na analizę członu „polityka”, a mniejszy na członu „ekologiczna”. Po trzecie, często brakuje wiarygodnych danych na temat jakości środowiska, a stąd trudno jest określić ekologiczną skuteczność wielu reżimów. Po czwarte uwaga badaczy reżimów międzynarodowych często skoncentrowana jest na tym, co jest interesujące i „modne” w teorii stosunków międzynarodowych, a nie na problemach ekologicznych⁶⁶.

Obok kryteriów skuteczności reżimów międzynarodowych przedmiotem badań są także ograniczenia ich skuteczności. Ten problem badawczy w odniesieniu do reżimów ekologicznych podjęli Pamela Chasek, David Downie oraz Janet Welsh Brown. Zwrócili uwagę na cztery zmienne mogące ograniczać skuteczność reżimów. Zaliczyli do nich: 1) ograniczenia systemowe, a więc występujące na poziomie systemu międzynarodowego, chociażby w postaci jego poliarchiczności, 2) brak niezbędnych subiektywnych warunków, chociażby w postaci zainteresowania się przez państwa problemem ekologicznym i woli angażowania się w jego rozwiązywanie, 3) różnego rodzaju bariery proceduralne oraz 4) specyfikę globalnych problemów ekologicznych⁶⁷, które w większości przypadków ściśle są powiązane z problemami politycznymi, gospodarczymi, a nawet bezpieczeństwa, tworząc swoisty, złożony i wzajemnie się warunkujący kompleks.

Reżimy międzynarodowe jako narzędzie badawcze

Obok bycia elementem sfery rzeczywistości społecznej i w konsekwencji przedmiotem badań w ramach nauki o stosunkach międzynarodowych, efekt tych badań składających się na teorię reżimów międzynarodowych może być i bywa wykorzystywany jako narzędzie badawcze czy – inaczej – konstrukcja analityczna. Może być ona stosowana do analizy istniejących reżimów i organizowanej przez nie współpracy. W badaniach politologicznych w Polsce czyniono to w odniesieniu do międzynarodowych reżimów ekologicznych, a dokładniej zmian klimatu⁶⁸ międzynarodowych reżimów kontroli zbrojeń tych

konwencjonalnych⁶⁹ i tych nuklearnych⁷⁰. Badania te są częścią analiz instytucjonalizacji współpracy w poliarchicznym środowisku międzynarodowym, a w konsekwencji i zjawiska multilateralizmu. Tu przedmiotem badań staje się ewolucja form instytucjonalizacji, a wyraźną tendencją jest obniżanie stopnia ich formalizacji, czego potwierdzeniem jest rozwój reżimów międzynarodowych.

Stosowanie reżimów międzynarodowych jako konstrukcji analitycznej umożliwia także podejmowanie wielu innych, wartościowych problemów badawczych. Umożliwia bowiem badanie transgranicznych problemów, które wymagają współpracy międzynarodowej jak transgraniczne zanieczyszczenia powietrza i wiele innych problemów ekologicznych, problemów telekomunikacyjnych &c. W tym kontekście stają się wartościowym narzędziem analizy negocjacji międzynarodowych, których przedmiotem jest regulacja problemów transgranicznych, identyfikacji interesów państw, analizy tworzenia koalicji międzynarodowych, współdziałania państw i organizacji globalnego społeczeństwa obywatelskiego.

Stosowanie reżimów międzynarodowych jako konstrukcji analitycznej umożliwia ich integrowanie z innymi konstrukcjami analitycznymi funkcjonującymi na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych, czy szkołami myślenia. Po pierwsze, w odniesieniu do tych ostatnich, należy wskazać na możliwość łączenia analizy reżimów międzynarodowych z większością szkół myślenia, a więc z realizmem, neorealizmem, liberalizmem czy neoliberalizmem. Po drugie, możliwe jest ich łączenie z koncepcją poziomów analizy⁷¹. Zgodnie z nią stosunki międzynarodowe są fenomenem wielopoziomym, z możliwością wyodrębnienia poziomu środowiska czy systemu międzynarodowego, poziomu państw i poziomu transnarodowego. Reżimy międzynarodowe jako konstrukcja analityczna mogą być stosowane na każdym z trzech z tych wymienionych poziomów. Po trzecie i jak już wskazywano, reżimy są łączone z koncepcją wspólnot epistemicznych (*epistemic communities*). Ma ona zastosowanie w szczególności do analizy procesów tworzenia reżimów międzynarodowych. Tu jednak może być łączona także z teorią racjonalnego wyboru. Wiedza bowiem np. na temat transgranicznych problemów ekologicznych i wspólnot osób oraz instytucji z nią się identyfikujących może prowadzić do zmiany kryteriów racjonalności państw, ale i innych podmiotów, a w konsekwencji przyczynić się instytucjonalizacji współpracy międzynarodowej. Po czwarte analiza reżimów międzynarodowych może

Pietraś być łączona z zastosowaniem koncepcji *global governance*. Reżimy mogą tu być jedną ze struktur, których istotną cechą jest hybrydowość⁷², a więc łączenie rozwiązań różnorodnych, nawet o przeciwstawnej logice zorganizowania i funkcjonowania jak, chociażby, organizacje międzynarodowe i reżimy międzynarodowe.

Reasumując, należy podkreślić, że reżimy międzynarodowe – będąc specyficzną formą instytucji międzynarodowych, są elementem rzeczywistości międzynarodowej, potwierdzającym, że jedną z prawidłowości jej rozwoju jest instytucjonalizacja. Funkcjonują w wielu obszarach życia społecznego w szczególności jednak w szczególności jednak w regulacji transgranicznych problemów ekologicznych oraz kontroli zbrojeń. Łączą w sobie wartości, normy oraz zhierarchizowane struktury. Będąc elementem rzeczywistości, stały się przedmiotem badań, wyjaśniania i tworzenia teorii reżimów międzynarodowych. Ustalenia teoretyczne sprawiają zaś, że reżimy międzynarodowe stały się także konstrukcją analityczną, narzędziem prowadzenia badań.

PRZYPISY

1. *Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu*, sporządzona w Nowym Jorku dnia 9 maja 1992 r., Dz. U. z dnia 10 maja 1996 r.
2. *Traktat o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie, podpisany w Paryżu dnia 19 listopada 1990 r.*, Dz. U. z dnia 20 lutego 1995 r.
3. *Konwencja w sprawie transgranicznego zanieczyszczenia powietrza na dalekie odległości*, sporządzona w Genewie dnia 13 listopada 1979 r., Dz. U. z dnia 28 grudnia 1985 r.
4. M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim zmian klimatu*, Toruń 2011, s. 35; Z. Cesarz, E. Stadtmueller, *Problemy polityczne współczesnego świata*, Wrocław 2002, s. 228 i nast.
5. K. Wolf, M. Zürn, „«International Regimes» und Theorien der Internationalen Politik”, *Politische Vierteljahresschrift* 1986, nr 2, s. 205
6. J. Kukułka, „Pojęcie i istota instytucjonalizacji w stosunkach międzynarodowych” [w:] J. Kukułka [red.], *Zmienność i instytucjonalizacja stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1988, s. 309; T. Łoś-Nowak [red.], *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wrocław 2008, s. 117 i nast.
7. M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim...*, s. 36
8. Przegląd sposobów definiowania pojęcia „instytucja” zob. tamże, s. 306–8.
9. Przegląd teorii gier zob.: Z.J. Pietraś, *Decydowanie polityczne*, Warszawa – Kraków 1998; J.E. Dougherty, R.L. Pfaltzgraff, *Contending*

- Theories of International Relations. A Comprehensive Survey*, New York 1997, s. 505–20; A. Rapoport, „Fights, Games and Debates”, *Peace and Change Special Issues – Game Theory*. 1988, vol. 13.
10. Zob. O. Keck, „Das neue Institutionalismus in der Theorie der internationalen Politik”, *Politische Vierteljahresschrift* 1991, nr 4, s. 639.
  11. Zob. M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim...*, s. 37
  12. O. Mancur, *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*, Cambridge, MA, 1965.
  13. R. Hardin, *Collective Action*, Baltimore 1982.
  14. D. Snidal, „Coordination Versus Prisoners’ Dilemma: Implications for International Cooperation and Regimes”, *American Political Science Review* 1985, vol. 79, s. 923–942.
  15. R. Axelrod, *The Evolution of Cooperation*, New York 1984.
  16. A. Stein, Coordination and Collaboration: Regimes in an Anarchic World. [w:] S. Krasner [red.], *International Regimes*, Ithaca 1983
  17. R. Keohane, *After Hegemony...*, s. 70..
  18. Cyt. za O. Keck, *Das neue...*, s. 639; J.E Dougherty, R.L. Pfaltzgraff, *Contending...*, s. 520–4.
  19. R. Keohane, *After Hegemony...*
  20. M. Pietraś, „Reżimy międzynarodowe”, [w:] M. Pietraś [red.], *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Lublin 2007, s. 185
  21. R. Axelrod, *The Evolution of Cooperation*, New York 1984, s. 3; R. Axelrod, „The Emergence of Cooperation Among Egoists”, *American Political Science Review* 1981, Vol. 75, s. 306–18; R. Axelrod, „Achieving Cooperation Under Anarchy”, *World Politics* 1985, nr 1, s. 226–54.
  22. Zob. O. Waever, „International Society – Theoretical Promises Unfulfilled”, *Cooperation and Conflict* 1992, nr 1, s. 110.
  23. M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim...*, s. 25
  24. B. Karemenos, Ch. Lipson, D. Snidal, „The Rational Design of International Institutions”, *International Organization* 2001, nr 4, vol. 55, s. 762.
  25. Zob. M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim...*, s. 25–7
  26. S. Krasner, „Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables, [w:] S Krasner [red.], *International Regimes*, Ithaca 1983, s. 1–2.
  27. D. Downie, *Global...*, s. 64
  28. H. Müller, *Die Chance der Kooperation. Regime in den internationalen Beziehungen*, Darmstadt 1993, s. 1.
  29. H. Breitmeier, *The Legitimacy of International Regimes*, Farnham 2008, s. 7.
  30. M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim...*, s. 29
  31. K. D. Wolf, M. Zürn, „International Regimes und Theorien der Internationale Politik”, *Politische Vierteljahresschrift* 1986, nr 2, s. 204; H. Müller, *Die Chance der Kooperation. Regime in den interna-*

- Pietraś *tionalen Beziehungen*, Darmstadt 1993, s. 39–40; R. Keohane, *After Hegemony...*, s. 58–9.
32. Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych...
  33. Zob. M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim...*, s. 343
  34. Zob. H. Ognik, „Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie”, [w:] S. Parzymies [red.] *Europejskie struktury współpracy*. Warszawa 1995, s. 79
  35. *Traktat o konwencjonalnych siłach zbrojnych...*
  36. Tamże
  37. Zob. W. Koziarkiewicz, Cz. Marcinkowski, „Weryfikacja porozumień rozbrojeniowych”, *Wojsko i Wychowanie* 1999, nr 7, s. 96.
  38. *Konwencja w sprawie transgranicznego zanieczyszczenia powietrza...*
  39. Zob. V. Rittberger, M. Zürn, „Regime Theory: Findings From the Study of East-West Regimes”, *Cooperation and Conflict* 1991, vol. 26, s. 176; O. R. Young, „The Politics of International Regime Formation: Managing National Resources and the Environment”, *International Organization* 1989, nr 3, s. 350.
  40. Zob. S. Haggard, B. Simmons, „Theories of International Regimes”, *International Organization* 1987, nr 3, s. 500; R. Keohane, J. Nye, *Power and Interdependence. World Politics in Transition*, Boston 1977, s. 50–1; M. Zürn, *Gerechte Internationale Regime*, Frankfurt am Main 1987, s. 61.
  41. M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim...*, s. 39
  42. Zob. A. Hasenclever, P. Mayer, V. Rittberger, *Theories of...*, s. 26 i nast.
  43. O.R. Young, „The Politics of International Regime Formation: Managing National Resources and the Environment”, *International Organization* 1989, nr 3, s. 350.
  44. A. Hasenclever, P. Mayer, V. Rittberger, „Integrating Theories of International Regimes”, *Review of International Studies* 2000, nr 1, vol. 26, s. 10 i nast.; tychże, *Theories of International Regimes*, London 1997, s. 136 i nast.
  45. M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim...*, s. 41.
  46. Zob. P.M. Haas, „Do Regimes Matter? Epistemic Communities and Mediterranean Pollution Control”, *International Organization* 1989, nr 3.
  47. P. M. Haas, „Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination”, *International Organization* 1992, nr 1, s. 3.
  48. M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim...*, s. 45
  49. P. M. Haas, *Introduction: Epistemic Communities...*, s. 7 i 8.
  50. R. Keohane, *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton 1984, s. 93.
  51. M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim...*, s. 50
  52. K. Oye, „Explaining Cooperation under Anarchy. Hypotheses and Strategies”, *World Politics* 1985, nr 2, s. 14.

53. H. Müller, *Die Chance der Kooperation. Regime in den Internationalen Beziehungen*, Darmstadt 1993, s. 6.
54. R. Axelrod, R. O. Keohane, *Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions*, [w:] K. Oye [red.], *Cooperation under Anarchy*, Princeton 1986, s. 232.
55. Szerzej na ten temat zob.: B. Kohler-Koch, „Zur Empirie und Theorie der Internationalen Regime”, [w:] B. Kohler-Koch [red.], *Regime in den Internationalen Beziehungen*, Baden Baden 1989, s. 32–3; M. Zürn, *Gerechte...*, s. 34; R. Keohane, *After Hegemony...*, s. 89–92.
56. K. Oye, *Explaining...*, s. 5 i 6.
57. M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim...*, s. 51
58. M. Zürn, *Gerechte...*, s. 35.
59. M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim...*, s. 51–2
60. H. Müller, *Die Chance...*, s. 169.
61. B. Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Brighton 1991, s. 176.
62. B. Kohler-Koch, *Zur Empirie...*, s. 48.
63. Zob. A. Hasenclever, P. Mayer, V. Rittberger, *Theories of...*, s. 2.
64. A. Underdal, „One Question. Two Answers”, [w:] E. Miles, A. Underdal, S. Andresen, J. Wettestad, J. Skjaerseth, E. Carlin [red.], *Environmental Regime Effectiveness: Confronting Theory with Evidence*, Cambridge 2002, s. 5
65. O. Young, M. Levy, „The Effectiveness of International Environmental Regimes”, [w:] O. Young [red.], *The Effectiveness of International Environmental Regimes*, London 1999, s. 4–6.
66. T. Cioppa, H. Bruyninckx, *The Effectiveness of International Environmental Regimes. What About the Environment*, Referat wygłoszony na 41. kongresie International Studies Association, 14–18 marca 2000, Los Angeles, s. 1, cyt. za: O. Young, M. Levy, *The Effectiveness of International...*, s. 2.
67. P. Chasek, D. Downie, J. Welsh Brown, *Global Environmental Politics*, Boulder 2006, s. 198–207.
68. Zob. M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim...*
69. Zob. T. Kapuśniak, *Traktat o rozbrojeniu konwencjonalnym jako międzynarodowy reżim bezpieczeństwa*, Toruń 2005.
70. Zob. J. Bryła, *Rozwój i znaczenie reżimów międzynarodowych na przykładzie reżimu nieprolifracji broni jądrowej*, Warszawa 2006.
71. Zob. E. Haliżak, M. Pietraś [red.], *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2013.
72. K. Marzęda-Młynarska, *Globalne zarządzanie bezpieczeństwem żywnościowym na przełomie XX i XXI wieku*, Lublin 2014, s. 75 i nast.